

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КІБЕЦЬ Дар'я Вікторівна

УДК 342.95 (477)

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ВАЛЮТНИХ ОБМЕЖЕНЬ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Суми 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному університеті.

- Науковий керівник:** кандидат юридичних наук, доцент
РЄЗНІК Олег Миколайович,
Сумський державний університет,
доцент кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-
економічної безпеки.
- Офіційні опоненти:** доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
МУЗИЧУК Олександр Миколайович,
Харківський національний
університет внутрішніх справ,
декан факультету № 1;
- кандидат юридичних наук, доцент
ЧЕРНАДЧУК Тамара Олександрівна,
Сумський національний аграрний
університет,
доцент кафедри адміністративного та
інформаційного права.

Захист відбудеться 25 червня 2018 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 55.051.07 Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

Автореферат розісланий 24 травня 2018 р.

В. о. секретаря
спеціалізованої вченої ради

М. І. Логвиненко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Із набуттям Україною статусу незалежної держави розпочався процес реформування практично всіх сфер суспільного життя, не була виключенням і сфера валютного регулювання, метою якого є захист національної валюти та забезпечення стабільного функціонування фінансової системи держави. Протягом усього періоду існування СРСР основою валютної системи була валютна монополія держави, а тому в ринкових умовах цілком логічним кроком був перехід до гнучкої системи впливу на валютні відносини. У таких умовах встановлюється відповідний режим валютного регулювання, за якого фізичні та юридичні особи мають можливість здійснювати валютні операції за гнучкими правилами, що, у свою чергу, значно полегшувало відповідну діяльність та створювало певний рівень свободи. Однак при всьому цьому необхідно відзначити існування і певних валютних обмежень, запровадження яких повністю узгоджується з валютною політикою держави та загальною метою валютного регулювання в Україні. Протягом багатьох років саме валютні обмеження були однією із найважливіших форм валютного регулювання, застосування яких дозволяє ефективно та оперативно уникати фінансових та економічних проблем у державі. Важливість здійснення валютного регулювання вимагає проведення глибокого та змістовного наукового вивчення адміністративно-правового регулювання валютних обмежень як однієї з ключових форм такої діяльності з метою виявлення притаманних йому на сучасному історичному етапі найбільш гострих проблем, вироблення шляхів їх усунення та прогнозування перспектив подальшого розвитку.

Окремих питань адміністративно-правового регулювання валютних обмежень присвячували увагу: Л. М. Акімова, В. С. Білошапка, О. В. Боришкевич, А. В. Бурковська, В. В. Галунько, Ю. В. Гаруст, Б. В. Деревянко, І. Г. Діхтяр, Л. М. Докієнко, Б. Ю. Дорофєєв, І. А. Дьомін, О. М. Єшук, Ф. О. Журавка, Т. М. Завора, О. В. Зайчук, А. О. Івченко, В. В. Клименко, Т. Є. Кобзєва, В. Ф. Колесніченко, Т. М. Кравцова, І. В. Краснова, Ю. А. Крохіна, А. М. Куліш, В. І. Курило, О. В. Лещенко, В. А. Ліпкан, О. С. Ліпкан, Т. І. Лункіна, Я. І. Маслова, Г. В. Мироненко, О. М. Мозговий, А. М. Мороз, О. М. Музичук, Т. В. Мусієць, Т. Є. Оболенська, В. І. Олефір, О. О. Онишук, Н. М. Оніщенко, О. П. Орлюк, В. В. Пахомов, О. В. Петришин, М. П. Пихтін, С. П. Погребняк, В. А. Пушин, О. М. Резнік, В. С. Смородинський, М. В. Старинський, В. С. Стельмах, О. С. Степанченко, С. Р. Сулейманова, А. В. Сурилов, А. В. Суторміна, В. В. Сухонос, В. Д. Ткаченко, А. С. Філіпенко, В. Н. Хропанюк,

М. В. Цвік, Т. О. Чернадчук, Ю. М. Чум, С. А. Шелудько та багато інших.

Серед останніх наукових праць з досліджуваних питань варто відзначити дисертаційне дослідження Г. В. Мироненко за темою: «Трансформація валютної політики України в умовах економічної інтеграції» та дисертаційне дослідження С. Р. Сулейманової за темою: «Правові обмеження використання іноземної валюти у господарському обігу в Україні». Серед наукових праць, які є дотичними до поданого нами дисертаційного дослідження, варто також назвати такі: «Національний банк України як суб'єкт фінансово-правового регулювання грошового обігу в Україні» (О. В. Лещенко, 2014 р.); «Трансформація валютного регулювання банківської діяльності в Україні» (С. А. Шелудько, 2018 р.) та ін. Однак означеними науковцями питання адміністративно-правового регулювання валютних обмежень в Україні розглядалось лише фрагментарно. Отже, незважаючи на значну кількість наукових праць із зазначених питань, адміністративно-правове регулювання валютних обмежень в Україні на рівні комплексного монографічного дослідження не вивчалось, у наявних дослідженнях розглядалось фрагментарно.

Таким чином, необхідність удосконалення правових засад валютного регулювання в нашій державі, недостатня розробленість теоретичних положень у зазначеній сфері, питань реалізації валютних обмежень в країні обумовлюють актуальність дослідження адміністративно-правового регулювання валютних обмежень в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до основних положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017 – 2020 роки, затвердженої розпорядженням Кабінету міністрів України від 8 лютого 2017 р., Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016 – 2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., а також науково-дослідних тем «Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства» (номер державної реєстрації 0114V001904), «Шляхи оптимізації інститутів адміністративного та кримінального права на трудові та соціальні правовідносини населення України» (номер державної реєстрації 0113U007517) Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на підставі узагальнення та аналізу існуючих підходів учених, чинного законодавства України і практики його реалізації, а також проектів

нормативно-правових актів визначити сутність та особливості адміністративно-правового регулювання валютних обмежень в Україні, а також окреслити напрямки його вдосконалення.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації необхідно було вирішити такі основні *задачі*:

- здійснити історико-правовий аналіз валютного регулювання в Україні;

- визначити сутність та особливості валютного регулювання в Україні;

- розкрити поняття та види форм валютного регулювання в Україні;

- охарактеризувати правові засади валютного регулювання та з'ясувати місце серед них адміністративного регулювання;

- окреслити структуру механізму адміністративно-правового регулювання валютних обмежень;

- встановити коло суб'єктів регулювання валютних обмежень в Україні та особливості їх адміністративно-правового статусу;

- розкрити рівні та напрямки правового регулювання валютних обмежень;

- систематизувати адміністративно-правові методи регулювання валютних обмежень;

- запропонувати напрямки вдосконалення адміністративної та дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства, що регулює валютні обмеження в Україні;

- узагальнити зарубіжний досвід регулювання валютних обмежень та визначити можливості його використання в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час валютного регулювання в Україні.

Предметом дослідження є адміністративно-правове регулювання валютних обмежень.

Методи дослідження. Під час роботи над дисертацією використано історико-правовий метод, що дозволив окреслити становлення та розвиток правових засад державної політики у сфері валютних обмежень (підрозділ 1.1). Гносеологічний метод було використано під час з'ясування поняття та видів форм валютного регулювання в Україні; узагальнення рівнів та напрямків правового регулювання валютних обмежень; характеристики адміністративно-правових методів регулювання валютних обмежень (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3). Використання порівняльно-правового методу покладено в основу аналізу правових засад валютного регулювання та з'ясування місця серед них адміністративного регулювання, а також дослідження зарубіжного досвіду регулювання валютних обмежень у досліджуваній сфері в Україні та за кордоном

(підрозділи 1.4 та 3.2). Структурно-функціональний аналіз використано під час класифікації суб'єктів регулювання валютних обмежень в Україні та особливостей їх адміністративно-правового статусу (підрозділ 2.1). Аналітичний метод надав можливість опрацювати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення рівнів, напрямів, форм та методів регулювання валютних обмежень (підрозділи 2.2 – 2.4).

Науково-теоретичне підґрунтя для виконання дисертаційного дослідження становлять сучасні наукові праці вчених у галузі загальної філософії, соціології, теорії держави і права, теорії управління, адміністративного права, фінансового права, інших галузевих правових наук, у тому числі зарубіжних дослідників.

Нормативною основою дисертації є Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, закони та підзаконні нормативно-правові акти, що визначають правові засади регулювання валютних обмежень.

Інформаційну та емпіричну основу роботи становлять узагальнення практики діяльності суб'єктів регулювання валютних обмежень в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших спроб комплексно, з використанням сучасних методів наукового пізнання, на підставі аналізу наукових праць учених та відповідної нормативно-правової бази визначити сутність та особливості адміністративно-правового регулювання валютних обмежень та запропонувати авторське бачення напрямків його удосконалення. Основні з них такі:

уперше:

– під адміністративно-правовим регулюванням валютних обмежень запропоновано розуміти сукупність норм адміністративного права, які спрямовані на упорядкування специфічних правовідносин, що виникають в процесі здійснення органами державної влади валютного регулювання шляхом використання відповідних інструментів та засобів;

– запропоновано авторське визначення поняття «механізм правового регулювання валютних обмежень», під яким запропоновано розуміти сукупність законодавчо визначених юридичних засобів та інструментів, які організовані належним чином та у своїй сукупності дозволяють упорядкувати правовідносини, що виникають у процесі реалізації валютного обмеження, як форми валютного регулювання;

– визначено, що адміністративно-правовий статус суб'єктів регулювання валютних обмежень в Україні – це категорія, що відображає юридичне становище даних суб'єктів у системі публічних правовідносин щодо регулювання зазначених обмежень, яке, у свою чергу, визначається колом завдань, прав, обов'язків, функцій та інших

юридично значущих властивостей указаних суб'єктів, закріплених у відповідних нормативно-правових актах;

удосконалено:

– класифікацію завдань валютного регулювання, які запропоновано поділити на дві великі групи: основні та додаткові (факультативні);

– характеристику таких функції валютного регулювання, як: а) регуляторна; б) алокаційна; в) активізуюча; г) контрольна; г) соціальна; д) стимулююча; е) іміджева;

– визначення поняття принципів валютного регулювання, під якими запропоновано розуміти основоположні, непорушні засади (ідеї), які лежать в основі здійснення відповідної діяльності;

– розуміння того, що метою валютного регулювання в Україні є, в першу чергу, забезпечення стабільності національної економіки та зміцнення позицій нашої держави у міжнародних економічних праввідносинах;

– узагальнення форм валютного регулювання, які запропоновано об'єднати в такі три основні групи: а) форми прямої дії; б) форми непрямой дії; в) форми валютного регулювання, які за необхідності можуть мати пряму та/або непрямую дію;

– розуміння сутності адміністративно-правових методів регулювання валютних обмежень, під якими запропоновано розуміти сукупність закріплених у нормах адміністративного права прийомів та способів впливу, за допомогою яких компетентні суб'єкти впроваджують зазначені обмеження та забезпечують відповідний владний вплив на сферу валютно-фінансових відносин;

– характеристику поняття юридичної відповідальності за порушення законодавства, що регулює валютні обмеження в Україні, яка являє собою безумовний, забезпечений силою державного впливу (аж до примусу), обов'язок особи, яка вчинила зазначене правопорушення, понести (зазнати для себе) певні негативні наслідки, характер, міра та порядок застосування яких визначаються законом;

дістали подальшого розвитку:

– характеристика механізму адміністративно-правового регулювання валютних обмежень, у зв'язку з чим обґрунтовано, що за своєю сутністю та структурою такий механізм є складним та багатоаспектним явищем, від ефективності взаємодії елементів якого залежить не лише якість здійснення валютних обмежень, а і взагалі вся діяльність органів державної влади у сфері валютного регулювання, а відтак саме через механізм адміністративно-правового регулювання валютних обмежень вбачається можливим урегулювати складні

суспільні відносини, що виникають з приводу встановлення та реалізації валютних обмежень;

- підходи до розуміння значення законодавчого рівня для врегулювання валютних обмежень, яке полягає в тому, що саме в законах встановлюються основні організаційно-правові підвалини запровадження даних обмежень;

- встановлення значення підзаконного рівня правового регулювання валютних обмежень, яке полягає в тому, що саме на ньому: по-перше, конкретизуються вимоги до процедури надання дозволу на здійснення господарської діяльності з проведення валютних операцій; по-друге, уточнюється та конкретизується порядок здійснення резидентами та нерезидентами валютних операцій на території України; по-третє, визначається порядок переміщення валюти та валютних цінностей через кордони України; по-четверте, запроваджуються конкретні види та форми обмежень щодо використання іноземної валюти в Україні та проведення операцій із нею;

- обґрунтування існування нагальної необхідності в прийнятті Закону України «Про валюту», який би містив сучасні положення та норми, які дозволили б урегулювати досить складні правові відносини, які існують у сфері валютного регулювання;

- узагальнення досвіду США, Франції та Польщі у сфері валютних обмежень, на підставі чого обґрунтовано висновок, що більшість обмежень, які діють у зазначених країнах, мають на меті забезпечення прозорості фінансових потоків, протидію: тіншовому валютному ринку; легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; тероризму.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у:

- науковій діяльності – як основа для подальших досліджень теорії та практики правового регулювання валютних обмежень (*акт впровадження Кримінологічної асоціації України від 18.01.2018 р.*);

- правотворчості – в ході уточнення та доповнення чинних законів та підзаконних нормативно-правових актів, а також під час розроблення проєктів відповідних нормативно-правових актів, що буде сприяти поліпшенню правового регулювання валютних обмежень (*акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права від 16.01.2018 р.*);

- практичній діяльності – з метою підвищення ефективності діяльності системи суб'єктів регулювання валютних обмежень в Україні (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в практичну діяльність Апеляційного суду Херсонської області від 19.01.2018 р.*);

- освітньому процесі – під час підготовки підручників та навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право»,

«Фінансове право»; вони вже використовуються в ході проведення занять із зазначених дисциплін у Сумському державному університеті. Враховано їх також у навчально-методичних розробках, підготовлених за участю автора (*акт впровадження Сумського державного університету від 17.01.2018 р.*).

Апробація результатів дисертації. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема: «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2015); «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (м. Київ, 2016); «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Одеса, 2017); «Актуальні проблеми реформування системи законодавства України» (м. Запоріжжя, 2018).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у шести статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, та чотирьох тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 220 сторінок. Список використаних джерел включає 273 найменування та розміщений на 26 сторінках, додатки розташовано на 9 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначається її зв'язок з науковими програмами, планами та темами, окреслюються мета і задачі, об'єкт і предмет, методи дослідження, вказується на наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наводяться дані щодо апробації результатів дослідження та публікацій.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади валютного регулювання в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Історико-правовий аналіз валютного регулювання в Україні»* з метою забезпечення якісного та дієвого підходу до виправлення недоліків національного механізму валютного регулювання здійснено його історико-правовий аналіз задля уникнення помилок минулого та недопущення втрати позитивних надбань у даній галузі.

На підставі аналізу існуючих наукових праць, а також збережених правових документів досліджено політико-правові та соціально-економічні підвалини та умови становлення і розвитку інституту валютного регулювання на території українських земель у періоді: із 1534 р., коли в Російській імперії було утворено єдину монетну

систему, а рубль став її грошовою одиницею, – до середини ХІХ ст.; із середини ХІХ ст. – до революційних подій 1917 р.; панування радянського режиму; із розпаду СРСР та проголошення незалежності України у 1991 р. – до сьогодні.

Акцентовано увагу на тому, що валютне регулювання є дуже важливим та потужним інструментом управління економічними відносинами та процесами, як зовнішнього, так і внутрішньодержавного характеру. Відзначається, що в сучасній Україні механізм валютного регулювання має ряд проблемних моментів, які не дозволяють йому функціонувати з належним рівнем ефективності.

У *підрозділі 1.2 «Сутність, зміст та особливості валютного регулювання в Україні»* з метою з'ясування сутнісного змісту валютного регулювання вивчено наукові точки зору щодо розуміння даної категорії, зокрема її визначення та ключових ознак. Досліджено авторські підходи до тлумачення поняття «валютна політика». Розглянуто валютне регулювання в широкому та більш вузькому контексті. Запропоновано визначення поняття «валютне регулювання» як сукупність законодавчо встановлених засобів та інструментів, що використовуються уповноваженими на те органами держави для ефективної реалізації державної політики у валютній сфері, а також для забезпечення стабільності національної валюти України та зростання вітчизняної економіки.

З метою з'ясування змісту валютного регулювання проаналізовано його мету, завдання та функції. У зв'язку з чим вивчено відповідні точки зору вчених, а також нормативно-правові положення. Встановлено, що головною метою досліджуваного регулювання в Україні є, в першу чергу, забезпечення стабільності національної економіки та зміцнення позицій нашої держави у міжнародних економічних правовідносинах. Визначено коло основних та додаткових завдань, які реалізуються під час здійснення валютного регулювання. Наведено та охарактеризовано зміст ключових функцій валютного регулювання, до яких віднесено: контрольну; соціальну; стимулюючу; створення позитивного іміджу держави. Приділено увагу сутності, переліку та змісту ключових принципів валютного регулювання в Україні.

У *підрозділі 1.3 «Поняття та види форм валютного регулювання в Україні»* розкрито сутнісний зміст категорії «форма», задля чого проаналізовано відповідні словникові та енциклопедичні джерела, досліджено філософські підходи до тлумачення даного поняття. На підставі аналізу відповідних точок зору науковців з'ясовано зміст поняття «правова форма». За результатами проведеного дослідження запропоновано визначення поняття «форми валютного регулювання». Наголошено, що форми валютного регулювання знаходять свій

зовнішній вираз у діяльності уповноважених органів держави, яка спрямована на здійснення валютного регулювання в нашій країні.

Встановлено, що основними формами валютного регулювання є: девальвація, ревальвація, валютна інтервенція, валютні обмеження, регулювання конвертованості валюти, регулювання облікових ставок Національного (центрального) банку; управління валютними резервами; регулювання платіжного балансу. З урахуванням існуючих наукових думок, а також з огляду на чинне законодавство охарактеризовано кожен форму валютного регулювання окремо, розкрито її зміст та призначення.

У підрозділі 1.4 «Правові засади валютного регулювання та місце серед них адміністративно-правового регулювання» встановлено, що такими засадами є сукупність юридичних норм, які об'єднані у відповідні нормативно-правові акти різної юридичної сили та спрямовані на правове врегулювання валютних правовідносин. З'ясовано сутність категорії «правове регулювання», у зв'язку з чим вивчено відповідні наукові точки зору, розкрито роль та призначення норм права у правовому регулюванні.

Проаналізовано наукові та навчальні джерела на предмет визначення у них поняття, властивостей та призначення адміністративно-правового регулювання. Акцентовано увагу на тому, що адміністративно-правове регулювання – це сукупність норм адміністративного права, які спрямовані на упорядкування специфічних правовідносин, що виникають у процесі здійснення органами державної влади валютного регулювання шляхом використання відповідних інструментів та засобів.

Охарактеризовано нормативно-правові акти, в яких закріплено засади здійснення валютного регулювання в Україні залежно від їх юридичної сили. Розкрито сутність та значення правових засад кожного рівня адміністративно-правового регулювання досліджуваних відносин. Зроблено відповідні висновки та зауваження щодо ролі й стану адміністративно-правового регулювання в упорядкуванні валютної сфери.

Розділ 2 «Механізм адміністративно-правового регулювання валютних обмежень» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Поняття та структура механізму адміністративно-правового регулювання валютних обмежень» розглянуто зміст категорії «механізм», у зв'язку з чим вивчено відповідну словникову та енциклопедичну літературу. На підставі вивчення наукових поглядів з'ясовано зміст категорій «механізм правового регулювання», «механізм державного регулювання». Встановлено, що під механізмом правового регулювання в контексті даного наукового дослідження необхідно розуміти сукупність законодавчо визначених юридичних засобів та інструментів, які

організовані належним чином та у своїй сукупності дозволяють упорядкувати правовідносини, що виникають у процесі реалізації валютного обмеження як форми валютного регулювання.

Вивчено сучасні підходи до розуміння змісту, значення та структури механізму адміністративно-правового регулювання валютних обмежень. Виокремлено наступні структурні елементи механізму адміністративно-правового регулювання в указаній сфері: 1) норми адміністративного права; 2) реалізація норм адміністративного права; 3) адміністративні правовідносини; 4) юридичні факти. Охарактеризовано кожен зазначений структурний елемент окремо, розкрито його сутність та призначення у впорядкуванні валютних обмежень.

У *підрозділі 2.2 «Система суб'єктів регулювання валютних обмежень в Україні та особливості їх адміністративно-правового статусу»* виокремлено коло суб'єктів регулювання валютних обмежень в Україні. З'ясовано, яким чином вони пов'язані один з одним, взаємодіють між собою у вирішенні питання про запровадження зазначених обмежень. Вивчено загальні та специфічні аспекти адміністративно-правового становища даних суб'єктів. За результатами аналізу наукових точок зору щодо розуміння сутнісного змісту категорії «правовий статус» запропоновано визначення поняття «адміністративно-правовий статус суб'єктів регулювання валютних обмежень в Україні». Наголошено, що означений статус визначається колом завдань, прав, обов'язків, функцій та інших юридично значущих властивостей указаних суб'єктів, закріплених у відповідних нормативно-правових актах.

Суб'єкти регулювання валютних обмежень в Україні розподілено на дві загальні групи: 1) національні (ВРУ, Президент України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, банки); 2) міжнародні (Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Група Світового банку, до якої входять: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР); Міжнародна асоціація розвитку (МАР); Міжнародна фінансова корпорація (МФК); Багатостороння агенція гарантування інвестицій (БАГІ); Міжнародний центр урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС).

З урахуванням положень чинного законодавства охарактеризовано місце та роль кожного із суб'єктів у вирішенні питання врегулювання валютних обмежень в Україні.

У *підрозділі 2.3 «Рівні та напрямки правового регулювання валютних обмежень»* зазначається, що механізм адміністративно-правового регулювання валютних обмежень являє собою складну багаторівневу систему. Її рівні визначаються юридичною силою нормативно-правових актів, положеннями яких регламентуються зазначені обмеження, та, відповідно, юридичним становищем суб'єктів,

що ці нормативно-правові акти приймають. Виокремлено та охарактеризовано два рівні правового регулювання валютних обмежень: 1) міжнародно-правовий; 2) національний, або внутрішньодержавний.

Наголошено, що на національному рівні досліджуваного регулювання слід виокремлювати декілька підрівнів: законодавчий, підзаконний, локальний. Розкрито значення кожного з підрівнів для врегулювання досліджуваних обмежень. Зроблено висновок, що існування багаторівневого механізму правового регулювання обумовлено, з одного боку, необхідністю створення змістовного та стабільного, розрахованого на тривалий строк застосування, нормативно-правового підґрунтя, а з іншого – потребою забезпечення впровадження у практичне життя, пристосування до конкретних існуючих життєвих обставин більш загальних законодавчих норм, необхідністю оперативного та компетентного реагування на різного роду зміни у тих чи інших суспільних відносинах, термінового усунення недоліків і прогалин у їх правовій регламентації.

Виокремлено та охарактеризовано основні напрямки правового регулювання валютних обмежень.

У підрозділі 2.4 «Адміністративно-правові методи регулювання валютних обмежень» вивчено та систематизовано наукові точки зору щодо розуміння сутності та призначення методу в державному управлінні та правовому регулюванні. Запропоновано авторське визначення поняття «адміністративно-правові методи регулювання валютних обмежень». З'ясовано сутність імперативних та диспозитивних методів.

На підставі вивчення доктринальних та нормативно-правових джерел запропоновано до основних способів адміністративно-правового регулювання валютних обмежень віднести такі: а) встановлення дозволів; б) пряме зобов'язання (або припис); в) заборона.

Досліджено сутність та роль кожного зі способів у питанні врегулювання валютних обмежень. Зроблено відповідні висновки, зокрема акцентовано увагу на тому, що регулювання валютних обмежень відбувається, переважно, в імперативній формі, яка не передбачає якоїсь суттєвої свободи у поведінці суб'єктів під час виконання вимог даних обмежень. Акцентовано увагу на тому, що не слід ототожнювати валютне регулювання виключно із заборонами, оскільки перші застосовуються з метою стабілізації ситуації та підтримки належного порядку у сфері валютно-фінансових відносин, що досягається не лише через заборону вчинення певних дій, але й шляхом визначення конкретних умов і меж можливої та (або) необхідної поведінки учасників зазначених відносин.

Розділ 3 «Напрямки удосконалення адміністративно-правового регулювання валютних обмежень в Україні» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Удосконалення адміністративної та дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства, що регулює валютні обмеження в Україні»* досліджено етимологічне та семантичне походження категорій «відповідальність», «соціальна відповідальність» та «юридична відповідальність». З'ясовано їх сутність та характерні властивості. Встановлено, що юридична відповідальність за порушення законодавства, що регулює валютні обмеження в Україні, являє собою безумовний, забезпечений силою державного впливу (аж до примусу), обов'язок особи, яка вчинила зазначене правопорушення, понести (зазнати для себе) певні негативні наслідки, характер, міра та порядок застосування яких визначаються законом. Вивчено доктринальні підходи до тлумачення понять «адміністративна та дисциплінарна відповідальність», а також кола їх ключових ознак.

На підставі аналізу чинного законодавства встановлено, що сучасна адміністративна відповідальність за порушення валютних обмежень має певні проблеми, в першу чергу, – це відсутність чіткого розмежування у законодавстві фінансової та адміністративної відповідальності. Запропоновано з метою вдосконалення адміністративної відповідальності за порушення законодавства, що регулює валютні обмеження в Україні на законодавчому рівні, визнати можливість притягнення юридичних осіб до даної відповідальності.

Акцентовано увагу на відсутності комплексного та цілісного підходу до правової регламентації адміністративної відповідальності за порушення валютного законодавства. Доведено, що неприпустимим є те, що врегулювання досліджуваної відповідальності, зокрема, в частині порядку притягнення до неї, відбувається на рівні підзаконних нормативно-правових актів.

У підрозділі 3.2 *«Зарубіжний досвід валютного регулювання валютних обмежень та можливості його використання в Україні»* зазначається, що вітчизняне законодавство з питань валютного регулювання та контролю має певні недоліки й прогалини, зокрема в частині регламентації валютних обмежень. Така ситуація пояснюється рядом факторів, а саме відсутністю в Україні необхідного досвіду. Наведене обумовлює доцільність вивчення практики врегулювання валютно-фінансової сфери в зарубіжних країнах. У зв'язку з цим досліджено досвід запровадження валютних обмежень у таких державах, як США, Французька та Польська Республіки. Вивчено історичні підвалини, політико-правові та соціально-економічні умови застосування зазначених обмежень у даних країнах. Зроблено відповідні

висновки про корисність та доцільність використання досвіду даних країн задля врегулювання валютних обмежень в Україні.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання – удосконалення адміністративно-правового регулювання валютних обмежень і вироблення на цій основі відповідних пропозицій та рекомендацій. В результаті проведеного дослідження сформульовано ряд висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

1. Доведено, що інститут валютного регулювання в Україні пройшов тривалий шлях розвитку. Втім сьогодні говорити про те, що даний процес є завершеним, не доводиться. Це пов'язано з тим, що в чинному законодавстві існує низка прогалин у валютному регулюванні, що, у свою чергу, негативним чином впливає на якість цієї діяльності. Крім того, законодавець недостатньо уваги приділив нормотворчій діяльності, про що свідчить наявність законів та підзаконних нормативно-правових актів, які є застарілими та не відповідають сучасним соціально-економічним та політичним реаліям.

2. Запропоновано авторське визначення поняття «валютне регулювання», під яким пропонується розуміти сукупність законодавчо встановлених засобів та інструментів, які повинні використовувати спеціально уповноважені органи державної влади для ефективної реалізації державної політики у зазначеній сфері, а також для забезпечення стабільності національної валюти України та зростання вітчизняної економіки. Обґрунтовано, що валютне регулювання, безперечно, є важливим напрямком діяльності держави, від ефективності якої залежить фінансово-економічне благополуччя всієї держави та кожного окремого громадянина зокрема.

3. Під формами валютного регулювання запропоновано розуміти закріпленій у нормах законодавства України зовнішній вираз діяльності уповноважених органів державної влади, яка спрямована на здійснення валютного регулювання в нашій країні. Охарактеризовано такі основні форми валютного регулювання в Україні: девальвація, ревальвація, валютна інтервенція, валютні обмеження, регулювання конвертованості валюти, регулювання облікових ставок Національного (центрального) банку; управління валютними резервами; регулювання платіжного балансу.

4. Під правовими засадами валютного регулювання запропоновано розуміти сукупність юридичних норм, які об'єднані у відповідні нормативно-правові акти різної юридичної сили та спрямовані на правове врегулювання валютних правовідносин. Наголошено, що належне законодавче упорядкування правовідносин у сфері валютного

регулювання має важливе значення для держави та її громадян. Особлива роль у регулюванні таких правовідносин належить нормам адміністративного права, адже саме за їх допомогою вбачається можливим належним чином упорядкувати діяльність уповноважених суб'єктів, а також забезпечити належне виконання ними своїх функцій. А відтак можна говорити про те, що адміністративно-правові норми відіграють ключову роль у валютному регулюванні, адже без діяльності вказаних органів досягнення кінцевої мети валютного регулювання є просто неможливим.

5. Визначено, що механізм адміністративно-правового регулювання валютних обмежень – це сукупність відповідних елементів, які, взаємодіючи між собою, дозволяють упорядкувати та організувати правовідносини, що виникають під час здійснення валютного регулювання у формі валютних обмежень. Виокремлено наступні структурні елементи механізму адміністративно-правового регулювання у вказаній сфері: 1) норми адміністративного права; 2) реалізація норм адміністративного права; 3) адміністративні правовідносини; 4) юридичні факти.

6. Суб'єкти регулювання валютних обмежень в Україні об'єднано у дві групи: а) національні; б) міжнародні. До національних суб'єктів регулювання валютних обмежень віднесено: а) Верховну Раду України (визначає основоположні, принципові організаційно-правові засади фінансової, в тому числі кредитно-валютної політики держави, а також призначає та контролює роботу посадових осіб органів, які безпосередньо здійснюють зазначену політику в Україні, зокрема запроваджують валютні обмеження); б) Президента України (здійснює регулювання валютних обмежень через видання відповідних підзаконних нормативно-правових актів, взяття участі у формуванні уряду та складу Національного банку України, а також здійснення контролю за їх діяльністю); в) Кабінет Міністрів України (займається формуванням та реалізацією, як безпосередньо, так і через відповідні центральні та територіальні органи виконавчої гілки влади, державної політики у фінансово-грошовій сфері, а також сприяє Національному банку України в підтримці стабільності національної валюти України); г) Національний банк України (є одним із ключових органів системи національних суб'єктів регулювання валютних обмежень в Україні, оскільки саме цей орган держави безпосередньо опікується питаннями підтримки стабільності української грошової одиниці. У зв'язку із цим НБУ в межах своїх повноважень запроваджує, в разі необхідності, відповідні обмеження, а також забезпечує належну реалізацію тих, що передбачені законодавством. Специфіка правового становища даного державного органу обумовлена тим, що він не перебуває у прямому підпорядкуванні жодного з вищезгаданих вищих органів держави. Втім

керівний склад НБУ підзвітний суб'єктам, які його формують, а саме ВРУ та Президенту України); г) банки (банки, як державні, так і недержавні, не мають владно-управлінських повноважень зовнішнього характеру, а отже, не можуть встановлювати валютні обмеження загальнодержавного характеру, які є обов'язковими для виконання іншими учасниками валютного ринку. Однак, реалізуючи вказівки НБУ щодо валютних обмежень, керівництво банків встановлює на внутрішньому рівні відповідні обмеження щодо порядку здійснення валютних операцій даним банком та його структурними підрозділами). До міжнародних суб'єктів регулювання валютних обмежень віднесено: а) Міжнародний валютний фонд (МВФ); б) Групу Світового банку, до якої входять: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР); Міжнародна асоціація розвитку (МАР); Міжнародна фінансова корпорація (МФК); Багатостороння агенція гарантування інвестицій (БАГГ); Міжнародний центр урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС).

7. Виокремлено два рівні правового регулювання валютних обмежень: а) міжнародно-правовий; б) національний, або внутрішньодержавний. Національний рівень адміністративно-правового регулювання валютних обмежень запропоновано поділити на такі підрівні: а) законодавчий; б) підзаконний; в) локальний. Обґрунтовано висновок, що існування багаторівневого механізму правового регулювання валютних обмежень обумовлене, з одного боку, необхідністю створення змістовного та стабільного, розрахованого на тривалий строк застосування, нормативно-правового підґрунтя, а з іншого – потребою забезпечення впровадження у практичне життя, пристосування до конкретних існуючих життєвих обставин більш загальних законодавчих норм, необхідністю оперативного та компетентного реагування на різного роду зміни у тих чи інших суспільних відносинах, термінового усунення недоліків і прогалин у їх правовій регламентації. Основними напрямками правового регулювання валютних обмежень названо: а) наявність особливого режиму допуску суб'єктів до здійснення певних видів валютних операцій; б) встановлення обмежень щодо торгівлі валютою; в) встановлення обмежень щодо надання кредитів та видачі депозитів, зокрема в іноземній валюті; г) встановлення спеціального режиму переміщення валюти через кордони України; ґ) встановлення вимог для певних категорій суб'єктів щодо обов'язкового продажу ними частини своїх надходжень в іноземній валюті; д) встановлення обмежень щодо здійснення міжнародних валютних платежів; є) встановлення обмежень щодо використання на території України іноземної валюти в готівковій формі.

8. Доведено, що регулювання валютних обмежень відбувається, переважно, в імперативній формі, яка не передбачає якоїсь суттєвої свободи у поведінці суб'єктів під час виконання вимог даних обмежень. Акцентовано увагу на тому, що обмеження не слід ототожнювати виключно із заборонами, оскільки перші застосовуються з метою стабілізації ситуації та підтримки належного порядку у сфері валютно-фінансових відносин, що досягається не лише через заборону вчинення певних дій, але й шляхом визначення конкретних умов і меж можливої та (або) необхідної поведінки учасників зазначених відносин.

9. З метою вдосконалення адміністративної відповідальності за порушення законодавства, що регулює валютні обмеження в Україні, запропоновано: а) на законодавчому рівні визнати можливість притягнення юридичних осіб до даної відповідальності; б) у ст. 16 Декрету КМУ від 19.02.1993 № 15-93 виключити словосполучення «фінансові санкції», оскільки закріплені у даній статті стягнення є, на наше переконання, адміністративними, а не фінансовими; в) виключно на законодавчому рівні закріпити підстави, умови та порядок (процедуру) притягнення особи, фізичної чи юридичної, до адміністративної відповідальності за порушення законодавства, що регулює валютні обмеження в Україні; г) привести у відповідність до Кодексу України про адміністративні правопорушення строки притягнення суб'єкта до юридичної відповідальності, зокрема адміністративно-правового характеру, за порушення законодавства, що регулює валютні обмеження в Україні; г) систематизувати законодавство, яке регулює підстави та порядок притягнення суб'єкта до юридичної відповідальності за порушення законодавства, що регулює валютні обмеження в Україні.

10. На підставі узагальнення зарубіжного досвіду правового регулювання валютних обмежень обґрунтовано висновок, що провідні демократичні країни йдуть шляхом лібералізації валютного регулювання і контролю, що передбачає відмову від значної частини обмежень щодо здійснення валютних операцій резидентами та нерезидентами, як фізичними, так і юридичними особами, і всередині держави, і в зарубіжних країнах. Запропоновано: а) активізувати процес лібералізації валютного регулювання в Україні, при цьому, в першу чергу, відносно приватних індивідуальних осіб, як резидентів, так і нерезидентів, адже, як свідчить зарубіжна практика, зокрема Республіки Польща, такі заходи не приводять до суттєвого відтоку капіталу; б) розширити коло суб'єктів, які мають право запровадження валютних обмежень та контролю за ними; в) покращити стан взаємодії Національного банку України з іншими суб'єктами регулювання валютних обмежень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Кібець Д. В. Поняття, мета та завдання валютного регулювання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3 (9). С. 134–139.
2. Кібець Д. В. Історико-правовий аналіз валютного регулювання в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. С. 201–207.
3. Кібець Д. В. Форми валютного регулювання в Україні. *Наше право*. 2018. № 2. С. 56–61.
4. Кібець Д. В. Механізм адміністративно-правового регулювання валютних обмежень в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2017. Вип. 2. Т. 4. С. 80–84.

Статті у зарубіжних періодичних наукових виданнях:

5. Кібець Д. В. Принципи валютного регулювання в Україні. *Право и политика*. 2016. № 4. С. 103–108.
6. Кібець Д. В. Правові засади валютного регулювання та місце серед них адміністративно-правового регулювання. *Верховенство права*. 2018. № 2. С. 73–80.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Кібець Д. В. Завдання та функції валютного регулювання в Україні. *Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 14–15 серп. 2015 р.* Львів: Західноукр. орг. «Центр правничих ініціатив», 2015. С. 72–73.
8. Кібець Д. В. Девальвація та ревальвація як форми валютного регулювання в Україні. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування: міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 9–10 верес. 2016 р.* К.: Центр прав. наук. дослідж., 2016. С. 67–68.
9. Кібець Д. В. Норми адміністративного права, як структурний елемент механізму адміністративно-правового регулювання валютних обмежень. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, Україна, 10–11 лют. 2017 р.* Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2017. С. 57–60.
10. Кібець Д. В. Поняття та система принципів валютного регулювання в Україні. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 26–27 січ. 2018 р.* Запоріжжя: Запоріж. міська громад. орг. «Істина», 2018. С. 58–61.

АНОТАЦІЯ

Кібець Д. В. Адміністративно-правове регулювання валютних обмежень. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Сумський державний університет. – Суми, 2018.

Дисертацію присвячено аналізу адміністративно-правового регулювання валютних обмежень в Україні. В роботі здійснюється історико-правовий аналіз валютного регулювання в Україні. Визначається сутність та особливості валютного регулювання в Україні. Розкривається поняття та види форм валютного регулювання в Україні. Характеризуються правові засади валютного регулювання та з'ясовується місце серед них адміністративного регулювання. Окреслюється поняття та структура механізму адміністративно-правового регулювання валютних обмежень. Встановлюється коло суб'єктів регулювання валютних обмежень в Україні та особливості їх адміністративно-правового статусу. Опрацьовуються рівні та напрямки правового регулювання валютних обмежень. Виявляються адміністративно-правові методи регулювання валютних обмежень. Пропонуються напрямки вдосконалення адміністративної та дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства, що регулює валютні обмеження в Україні. Узагальнюється зарубіжний досвід регулювання валютних обмежень та визначаються можливості його використання в Україні.

Ключові слова: валютне регулювання, обмеження, валютне обмеження, адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правовий статус, адміністративно-правовий механізм, функції управління, адміністративно-правові форми, адміністративно-правові методи, адміністративна відповідальність.

АННОТАЦИЯ

Кибець Д. В. Административно-правовое регулирование валютных ограничений. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 – административное право и процесс; финансовое право; информационное право. – Сумской государственной университет. – Сумы, 2018.

Диссертация посвящена анализу административно-правового регулирования валютных ограничений в Украине. В работе осуществляется историко-правовой анализ валютного регулирования в

Украине. Определяется сущность и особенности валютного регулирования в Украине, под которым предлагается понимать совокупность законодательно установленных средств и инструментов, которые должны использоваться специально уполномоченные органы государственной власти для эффективной реализации государственной политики в указанной сфере, а также для обеспечения стабильности национальной валюты Украины и роста отечественной экономики. Обосновано, что валютное регулирование является важным направлением деятельности государства, от эффективности которой зависит финансово-экономическое благополучие всего государства и каждого отдельного гражданина в частности.

Раскрывается понятие и виды форм валютного регулирования в Украине, которые определены как закрепленное в нормах законодательства Украины внешнее выражение деятельности уполномоченных органов государственной власти, направленной на осуществление валютного регулирования в нашей стране. Охарактеризованы следующие основные формы валютного регулирования в Украине: девальвация, ревальвация, валютная интервенция, валютные ограничения, регулирование конвертируемости валюты, регулирование процентных ставок Национального (центрального) банка; управление валютными резервами; регулирование платежного баланса.

Характеризуются правовые основы валютного регулирования и выясняется место среди них административного регулирования. Определяется понятие и структура механизма административно-правового регулирования валютных ограничений. Определено, что механизм административно-правового регулирования валютных ограничений – это совокупность соответствующих элементов, взаимодействующих между собой, что позволяет упорядочить и организовать правоотношения, возникающие при осуществлении валютного регулирования в форме валютных ограничений. Выделены следующие структурные элементы механизма административно-правового регулирования в указанной сфере: 1) нормы административного права; 2) реализация норм административного права; 3) административные правоотношения; 4) юридические факты.

Устанавливается круг субъектов регулирования валютных ограничений в Украине и особенности их административно-правового статуса. Выделены два уровня правового регулирования валютных ограничений: а) международно-правовой; б) национальный, или внутригосударственный. Национальный уровень административно-правового регулирования валютных ограничений предложено разделить на следующие подуровни: а) законодательный; б) подзаконный; в) локальный. Определены уровни и направления правового

регулирования валютных ограничений, методы регулирования валютных ограничений. Предлагаются направления совершенствования административной и дисциплинарной ответственности за нарушение законодательства, регулирующего валютные ограничения в Украине. Обобщается зарубежный опыт регулирования валютных ограничений и определяются возможности его использования в Украине.

Ключевые слова: валютное регулирование, ограничение, валютное ограничение, административно-правовое регулирование, административно-правовой статус, административно-правовой механизм, функции управления, административно-правовые формы, административно-правовые методы, административная ответственность.

SUMMARY

Kibets D. V. Administrative and Legal Regulation of Currency Constraints. – *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.07 – administrative law and procedure; financial law; informational law. – Sumy State University. – Sumy, 2018.

The dissertation is focused on the analysis of administrative and legal regulation of currency constraints in Ukraine. The historical and legal analysis of currency regulation in Ukraine has been carried out. The essence and peculiarities of currency regulation in Ukraine have been determined. The concept and types of currency regulation's forms in Ukraine have been revealed. Legal principles of currency regulation have been characterized; and the place of administrative regulation among them has been clarified. The concept and structure of the mechanism of administrative and legal regulation of currency constraints have been outlined. The range of subjects regulating currency constraints in Ukraine and the peculiarities of their administrative and legal status have been established. The levels and areas of legal regulation of currency constraints have been processed. Administrative and legal methods of regulation of currency constraints have been revealed. The author has offered directions for improving administrative and disciplinary liability for violation of the legislation regulating currency constraints in Ukraine. International experience of regulating currency constraints has been generalized and the possibilities of its application in Ukraine have been determined.

Key words: currency regulation, constraints, currency constraint, administrative and legal regulation, administrative and legal status, administrative and legal mechanism, management functions, administrative and legal forms, administrative and legal methods, administrative liability.

Підп. до друку 21.05.2018 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 1,0. Тираж 100 пр. Вид. №30/18.

Віддруковано у видавництві «Ярославна»,

40030, Суми, вул. Горького, 2,

тел.: +38-050-085-80-30

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

серія ДК №332 від 09.02.2001 р., видане Державним

Комітетом інформаційної політики, телебачення

та радіомовлення України.

